

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

Шиманович Андрій Олександрович

УДК 231.01

БОГОСЛОВСЬКА ЕКЗЕГЕТИКА КАРЛА БАРТА

Спеціальність 09.00.14 – богослов'я

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі філософії Рівненського державного гуманітарного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор філософських наук, професор

Шугаєва Людмила Михайлівна;

доктор філософських наук, доцент

Панчук Ірина Іванівна,

завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, доцент

Стрижачук Федір Васильович,

академічний декан Одеської богословської семінарії;

кандидат філософських наук,

Хром'як Наталія Львівна,

викладач Львівської богословської семінарії.

Захист відбудеться 23 квітня 2021 р. о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.21 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 23 березня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. Б. Остащук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Наявність численних інтелектуальних викликів, детермінованих домінуванням постмодерного дискурсу в сучасному богословському середовищі, зумовлюють необхідність наново переосмислити значущість деяких богословських течій ХХ ст., що мали у своєму методологічному засновку повернення до давніх наративів та цілісних концептуальних систем, будучи вмотивовані численними загрозами з боку ліберальної теології із її раціоналізацією християнства та зазіханнями на цілісну християнську самосвідомість церкви та окремої людини.

Неоортодоксальна герменевтика Барта спричинила чималу дискусію у міжвоєнний період у першій половині ХХ ст., надавши вагомі пояснення та аргументи на користь онтологічного зв'язку між надто оптимістичною антропологією епохи модерну та тими соціально-політичним катастрофами, які поклали край і наочно спростували хибність і згубність попередніх конструкцій у царині філософії, теології, антропології, соціології тощо. У наш час радикальні трансформації у соціально-політичній сфері, криза ліберального проекту як форми суспільного устрою, реанімація авторитаризму, яка нерідко поєднується із псевдорелігійною риторикою, все це, маючи очевидну схожість із подіями першої половини ХХ ст., ставить перед інтелектуальною спільнотою питання про можливість оновлення та реінтеграції неоортодоксального дискурсу у сучасний богословський простір як методологічного засновку для побудови релевантних відповідей на запити сьогодення. У цьому контексті радикальний біблійний христоцентризм Барта може розглядатись як дієвий засіб проти хаотизації суспільного, духовного та інтелектуального життя сучасної людини.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено у межах комплексної науково-дослідної роботи кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету за науковими темами «Співвідношення релігійного і національного: контекст історії і культури українського народу» (реєстраційний номер 014U000085) та «Філософія в структурі сучасного соціогуманітарного знання» (реєстраційний номер 0116U007100).

Метою дисертаційної роботи є комплексний богословський аналіз неоортодоксальної герменевтики протестантського богослова Карла Барта.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких основних дослідницьких завдань:

- висвітлити внесок К. Барта в сферу осмислення наслідків раціонального богословського дискурсу епохи модерну та ролі історико-критичного методу дослідження Біблії;
- проаналізувати методологічні засновки та богословське значення неоортодоксальної теології К. Барта;
- розкрити роль доктрини К. Барта про Слово Боже та її співвідношення зі святоотцівською традицією сприйняття священних текстів;

- дослідити, яким чином радикальний христоцентризм теології К. Барта був корисним в осмисленні соціально-політичних подій першої половини ХХ ст.;

- продемонструвати вплив христоцентричної герменевтики К. Барта на інші структурні підрозділи його богословської системи;

- репрезентувати дискусії та досвід рецепції неоортодоксальної теології К. Барта у богословському середовищі кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Об'єктом дослідження є неоортодоксальна теологія Карла Барта у контексті сучасних йому інтелектуальних та соціально-політичних викликів.

Предметом дисертаційної роботи є теоретична й практична герменевтика Карла Барта.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Радикальні тектонічні зсуви у протестантській теології першої половини ХХ ст. та рішуче перенавернення у протестантську ортодоксальну парадигму багатьох тогочасних теологів стали предметом осмислення для цілої низки спеціалістів з історії християнської думки. Серед основних дослідників цього феномену, методологію та висновки котрих було залучено під час написання дисертації, варто зазначити Й.Л.Громадку, А.Макграта, Т.Торранса, Г.Джонса, С.Альстрома, Дж.Хансінгера, Дж.Вебстера, Г.Хартвелла та Б.Рамма. Специфіка зовнішніх умов формування неоортодоксальної герменевтики Барта потребувала долучення історичного матеріалу та урахування соціологічного виміру цього питання, що було зроблено за допомогою праць П.Бергера та Р.Бернетта.

Особливого значення під час дослідження набула богословсько-методологічна концепція парадигмального аналізу Г.Кюнга, згідно якої існує певний загальний вектор розвитку релігії, який має власну динаміку, внутрішню логіку та зумовлюється періодичним виникненням нових «констеляцій», тобто світоглядних уявлень, архетипічних патернів, нових зразків мислення та способів розуміння Бога, що виражаються провідним християнським мислителем тої чи іншої епохи, котрий обдарований профетичною харизмою і пропонує своїм сучасникам радикально нові богословські концепти. Антіліберальний аспект богословського світогляду Барта розглянуто у світлі більш схвального ставлення до раціонального модерного дискурсу, що було притаманне іншому представникові неоортодоксального руху – П.Тілліху, котрий випрацьовував цілісну систему філософсько-апологетичного інструментарію на користь теоретичної можливості органічного поєднання християнства із раціональним дискурсом епохи модерну та екзистенціальною філософією початку ХХ ст. Компаративний аналіз впливу неоортодоксальної теології Барта на подальший розвиток протестантського богослов'я здійснено на основі висновків С.Сайкса, Г.У. фон Бальтазара, Л.Джуссані з урахуванням ступеня впливу Е.Бруннера та його концепції природного богослов'я, яка знайшла широке визнання та застосування в академічних богословських колах другої половини ХХ ст.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що

вперше у вітчизняній теології здійснено цілісний аналіз основних праць Карла Барта та найбільш ґрунтовних англомовних досліджень його богословської спадщини, а також реконструйовано його теологічну герменевтику з урахуванням історичного контексту її виникнення та із її теоретичними і практичними імплікаціями в богословському дискурсі й духовному житті християнських спільнот ХХ ст.

Істотні наукові результати, що становлять новизну дисертаційної роботи, виносяться на захист і конкретизуються у таких положеннях:

Вперше:

- доведено, що категоричне несприйняття та заперечення К.Бартом будь-яких форм «природного богослов'я» було вкорінене у його переконанні щодо існування не тільки віддаленої спорідненості, а сутнісного зв'язку між саме цим методологічним та епістемологічним богословським засновком епохи Просвітництва і тими трагічними соціально-політичними наслідками, до яких призвело домінування саме цієї ліберально-богословської парадигми у попередні століття;

- виявлено, що теологічна система К.Барта є прикладом онтологічної та принципово нерозривної єдності догматичної, герменевтичної й екзегетичної складових, у той час як будь-які попередні спроби провести чітку лінію демаркації між цими трьома складовими, виокремити одну з них і розглядати її в ізоляції від інших є штучним та заздальгідь некоректним методологічним підходом, що не витримує наукової апробації. «Церковна догматика» К.Барта не може розглядатись як виключно догматичний твір, а лише як концептуальна медитація над текстами Святого Письма, в той час як богослов'я Втілення і тринітарні інтуїції цілковито визначають герменевтичні підходи й екзегезу К.Барта;

- визначено, що розрив К.Барта із ліберальною богословською традицією ХІХ ст. був остаточним і наклав відбиток на всі його праці подальших років. В той самий час нерідко приписуване богослову категоричне несприйняття історико-критичної екзегези не відповідає дійсності; його об'єктивно наявні заперечення та застереження стосувалися лише невинуватеної гегемонії та абсолютизації цього методу у попередні століття, але він, як й інші представники неоортодоксального руху, до певної міри визнавав за історико-критичною екзегезою легітимність у якості «теоретичної граматики» для подальших богословських досліджень, у якості первинного, підготовчого етапу до основного процесу тлумачення Біблії, безпосередньої екзегези;

- з'ясовано наявність методологічної близькості та спорідненості між радикально-христоцентричною екзегезою К.Барта та типологічною традицією інтерпретації Писання давніми отцями церкви, зокрема, сщмч. Іренеєм Ліонським як фундатором традиції інтерпретування всіх старозавітних теофаній як містичних явлень Сина Божого;

Уточнено:

- не тільки давно відомий христоцентризм, але й яскраво виражену еклезіоцентричність теології К. Барта. Наполягання богослова на

необхідності тлумачення Слова Божого у церкві, його наголос на тому, що християнська спільнота є істинним «герменевтичним суб'єктом», котрий володіє надійним «слуховим апаратом», наочно демонструє прагнення К.Барта бути почутим та визнаним не тільки і не стільки в академічних та університетських колах, скільки у всесвітній християнській спільноті дітей Божих, слугування якій було його якщо не єдиною, то первинною і пріоритетною метою. Чітко наголошений спільнотний вимір біблійної герменевтики делегітимізує будь-які зазіхання на неспростовну об'єктивність тієї екзегези, яка здійснюється окремими дослідниками без урахування історичного досвіду церкви у цій царині.

Набуло подальшого розвитку:

- уявлення про фундаментальні напрацювання неоортодоксального руху та теологічної системи Карла Барта як про надійні, перевірені часом богословські системи, що можуть бути не тільки вдало адаптовані до будь-якого соціокультурного контексту та дати відповіді на вимоги часу із урахуванням Традиції, але також можуть бути покладені в основу розбудови міжконфесійного діалогу на спільних і взаємоприйнятних для всіх учасників засновках.

Теоретичне і практичне значення дослідження. Висновки і теоретичні твердження, обґрунтовані в дисертаційному дослідженні, сприяють глибшому розумінню неоортодоксальної богословської герменевтики Карла Барта та шляхів її застосування для творення сучасних теологічних та етичних теорій і практик. Результати дисертаційної роботи можуть бути використані в теологічних, релігієзнавчих, філософських і культурологічних дослідженнях, а також враховані при подальшому аналізі сучасної теологічної герменевтики.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри богослов'я та релігієзнавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, на засіданнях кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету, на засіданні 30-ї наукової сесії наукового товариства ім. Тараса Шевченка (Черкаси, березень 2019 р.), на низці всеукраїнських конференцій: Міжнародна богословська конференція «Церква і публічна сфера: любов у дії» (УКУ, Львів, 2-4 травня 2019 р.); Міжнародна богословська конференція «Методології богословських досліджень: проблеми і перспективи» (Київ, 27-28 квітня 2018 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Людина, яка реформує та реформується» (Київ, 10 листопада 2017 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Релігієзнавство і богослов'я у структурі світської освіти і науки: світовий і український контекст» (Київ, 17 листопада 2017 р.); звітна науково-практична конференція викладачів, докторантів та аспірантів НПУ імені М.П. Драгоманова (Київ, 10 березня 2016 р.); XV Міжнародна конференція «Успенські читання» (Київ, 2015).

Публікації. Основні результати роботи висвітлені у 6 статтях, 5 з яких розміщені у фахових виданнях з філософських наук, а 1 – в іноземному.

Структура й обсяг дисертації. Структура дисертаційної роботи

зумовлена логікою дослідження, що випливає з його мети та завдань. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 185 сторінок, з них 174 основного тексту. Список використаних джерел становить 10 сторінок і налічує 116 найменувань, з них 65 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, сформульовано мету й завдання роботи, об'єкт і предмет, окреслено теоретико-методологічну основу дослідження, розкрито теоретичне і практичне значення дисертації, подано відомості про її апробацію, відображено структуру й обсяг роботи, наведено відомості про публікації.

Перший розділ «Карл Барт і християнська богословська думка» присвячено загальному огляду впливу постаті та теології К. Барта на його сучасників та представників наступних поколінь богословів.

У **підрозділі 1.1 «Роль К. Барта у протестантському богослов'ї ХХ ст.»** простежено причини загальної тенденції з боку найвидатніших інтелектуалів ХХ ст. сприймати К. Барта в одному синонімічному ряду із найвидатнішими теологами та екзегетами християнської історії – Оригіном, Августином, Фоною Аквінським, Мартіном Лютером, Жаном Кальвіном та Фрідріхом Шлейєрмахером. У якості ілюстрації всеохоплюючого характеру концепції неоортодоксії наведено думки та висновки таких теологів, філософів та літературознавців як Г. Кюнг, Г. У. фон Бальтазар, Дж. Стайнер, О. Мень, Г. Хіллербранд, С. Гренц, А. Макґрат, Дж. Хансінгер та ін. У підрозділі здійснено дослідження історичних, соціально-політичних та інтелектуальних витоків Бартової діалектичної теології та концепції неоортодоксії, а також простежено онтологічний зв'язок між догматикою, герменевтикою та екзегезою у «Посланні до Римлян» та «Церковній догматиці» К. Барта.

Підрозділ 1.2 «Вплив причин соціально-політичного характеру на теологію К. Барта» містить в собі історичний екскурс у ранній період становлення Барта як теолога та екзегета. На основі наведених тез та висновків Й. Л. Громадки, Ф. Кеннеді, Я. Пелікана, Р. Бернетта та Д. Бінцаровського, проаналізовано соціально-політичні потрясіння початку ХХ ст. та Першу світову війну у якості основних причин екзистенціальної світоглядної переорієнтації К. Барта, а також найпотужніших поштовхів, що призвели до перегляду ним традиції ліберального богослов'я та історико-критичної екзегези ХІХ ст., зумовивши формування спочатку діалектичної теології (богослов'я кризи), а згодом – концепції неоортодоксії. З'ясовано, що основним вирішальним імпульсом до розриву Барта із ліберальною теологією став маніфест 93-х німецьких інтелектуалів на чолі із колишнім вчителем Барта А. фон Гарнаком, котрий був спрямований на апологію та підтримку агресивної політики Німеччини, після чого всі попередні світоглядні установки та богословські переконання Барта розкрили своє очевидне етичне банкрутство та продемонстрували безвихідність

попереднього вектору розвитку європейської цивілізації епохи модерну. Згодом активна політична позиція Барта явила себе у його рішучому спротиві по відношенню до ідеології націонал-соціалізму, що призвело до написання ним програмного політично-богословського документу, який увійшов в історію як декларація Барменського синоду 1934 р., і який відкинув можливість будь-якого компромісу із режимом А. Гітлера. Для К. Барта слова «Ісус є Господь» одночасно містили в собі і богословські переконання, і політичну позицію. Крім того, на думку Барта, саме популярна у ХІХ ст. ідея «природного богослов'я», яка надто зближувало Бога і людину та нівелювала нездоланну якісну різницю між ними, стала тим теоретичним фундаментом, який призвів до лояльності як Римо-Католицької Церкви, так і протестантських спільнот Німеччини по відношенню до націонал-соціалізму. Виходячи з поглядів У. Брюггемана, соціально-політична активність Барта у цей період може бути розглянута як пророча у біблійному сенсі, враховуючи його критику наявної дійсності та домінуючої культури, поєднану із натхненням на протистояння нацизму та активною пропозицією альтернативної світоглядної програми, що базується на Слові Божому.

Ще однією важливою причиною розотожнення себе із богословським лібералізмом для Барта стало розуміння керигматичної беззмістовності ліберальної богословської програми, а також усвідомлення ним неможливості використання історико-критичної екзегези у практичній пасторській та проповідницькій діяльності під час служіння у м. Зафенвіль.

У підрозділі 1.3 «Взаємозв'язок догматики, герменевтики і екзегези у богослов'ї К. Барта» основною тезою є тісне взаємопроникнення цих трьох аспектів у богословському доробку К. Барта. На основі аналізу думок Б. Чайлдса, Р. Хейза, Дж. Вебстера, С. Гренца, Р. Олсона та численних зізнань самого Барта (зокрема, 18.05.1924 у спілкуванні із Е. Тернейзенем, де він називає догматику «липким мулом» у порівнянні з екзегезою Павла) зроблено висновок про те, що його «Церковна догматика» є не виключно працею з царини систематичної теології чи догматики, а результатом кропіткої біблійної екзегези, в той час як потужні тринітарні інтуїції та богослов'я Втілення цілковито визначають герменевтичні принципи Барта. У 1963 р. К. Барт згадував, що саме продемонстрована ним ще у першому виданні «Послання до Римлян» пристрасна зацікавленість у Святому Письмі стала тим вирішальним фактором, який спонукав К. Мюллера і А. Хайльмана сприяти запрошенню Барта на кафедру у Геттінген у 1921 р. Зроблено акцент на тому історичному факті, що попри широку традицію сприйняття Барта як догматиста, протягом його академічної кар'єри саме лекції з біблійної екзегези збирали найбільшу кількість слухачів. Так, протягом першого року викладання Барта в Геттінгені курс його лекцій, присвячених Посланню до Ефесян, відвідувало близько 50-60 студентів, в той час як на лекціях з Гейдельберзького катехізису були присутніми всього лише 15 слухачів. Не менш цікавим є й той факт, що якщо протягом зимнього курсу лекцій 1923/24 р., де розглядалась теологія Ф. Шлейєрмахера, на заняття збиралось до 30

студентів, то курс лекцій Барта по Першому Посланню апостола Іоанна, який було прочитано ним в той самий період його викладацької діяльності, нараховував вже до 90 відвідувачів.

Підтвердженням тези щодо незначної зацікавленості К. Барта у біблійній герменевтиці як комплексі теоретичних методологічних теорій (на відміну від безпосередньої практичної екзегези) може слугувати той факт, що Барт не виявив бодай якоїсь зацікавленості до концепції «нової герменевтики», сформульованої Р. Бультманом у 1950 р. (та згодом підтриманої Г. Ебелінгом) у його програмному нарисі «Проблеми герменевтики», де Бультман розглядає питання про потенційне використання саме герменевтики як ключового епістемологічного засновку для пізнання змісту біблійних текстів. В результаті Е. Фукс звинуватив Барта у тому, що той несправедливо тривіалізував герменевтичну проблематику. Важливим наочним прикладом, що пояснює підхід Барта до питання співвідношення герменевтики та екзегези, видається образ лінзи, запропонований Дж. Хансінгером. Барт сприймав будь-які герменевтичні моделі саме як попередні методи, як лінзу, за допомогою якої і через яку необхідно звертати нашу увагу на сам предмет дослідження (у випадку із біблійною герменевтикою – на священні тексти). В протилежному ж випадку, коли об'єктом дослідження стають самі герменевтичні методи, а не те, на що вони мають бути спрямовані та сфокусовані, тобто Слово Боже, то в такій ситуації людина береться до вивчення самої лінзи, ігноруючи її істинне призначення та абстрагуючись при цьому від істинного предмету дослідження.

Другий розділ «Розрив Барта із ліберальним протестантським богослов'ям» містить в собі загальний огляд епохи модерну та ліберальної гуманістичної богословської парадигми XIX ст. із її антропоцентризмом та редукацією ролі Церкви в житті суспільства, характеристику основних засадничих принципів неоортодоксального богословського руху, а також специфічні риси Бартової неоортодоксальної програми.

У підрозділі 2.1 «Причини виникнення і загальна характеристика ліберальних тенденцій в протестантській теології XIX ст.» розглянуто феномен епохи модерну як, перш за все, проект автономізації людського ratio та маргіналізації таких категорій як досвід, інтуїція та одкровення. Проте разом із цим уточнено, що для того, аби запобігти виникненню крайнього суб'єктивізму та індивідуалізму у побудові герменевтичних теорій, у здійсненні практичних екзегетичних досліджень та у формулюванні загальних теологічних висновків, представники ліберального християнства нерідко наголошували таки на певній ролі Церкви як спільноти, де люди діляться одне з одним своїми напрацюваннями, висновками й досвідом та верифікують їхню істинність.

Важливе корегування у сприйнятті ліберальної теології вносить Й. Л. Громадка, котрий деконструє застарілий міф про удавану поверховість та несерйозність представників ліберальної теології. На його думку, вони здійснили серйозну спробу інтерпретації Писання та викладу біблійного нарративу у відповідності до інтелектуальних стандартів та вимог свого часу,

намагаючись зберегти для свого часу те з юдейської та християнської традиції, що ще можна було зберегти. Проте фатальною помилкою Й. Л. Громада вважає не те, що ліберальна теологія зглянулася на сучасну їй людину (у цьому її безумовна заслуга), а те, що вона на цьому рівні й залишилася, дозволивши суто людським категоріям підкорити та поневолити себе.

У схожий спосіб і П. Тілліх вважав будь-які надмірні атаки на модерну концепцію автономності людини як на бунт проти Бога некоректними. Тілліх інтерпретує модерне розуміння автономності людини як усвідомлення нею своєї благоді як Божого творіння на протигагу гетерономності, яку він розуміє як скерованість іншими, суто зовнішніми авторитетами, що є супротивними створеній Богом людській благоді. Також на підставі поглядів П. Тілліха з'ясовано, що базові принципи епохи модерну можуть бути зведені до чотирьох ключових категорій: «автономність», «природа», «гармонія» і «прогрес», в той час як І. Берлін додавав важливе узагальнююче спостереження щодо всеохоплюючого оптимізму епохи Просвітництва, коли людське всезнання та щастя всього людства всерйоз вважалося цілком досяжною метою. В свою чергу, В. Ф. Асмус наполягав на принциповій важливості раціоналізму як найяскравішого маркеру епохи модерну, який в етиці висунув на перший план раціональні мотиви та принципи моральної діяльності людини, а у богослов'ї став тим напрямком, згідно якого прийнятними могли вважатися тільки ті положення християнського віровчення, які узгоджуються із законами логіки та доводами розуму.

У підрозділі також з'ясовано, що К. Барт відкидав будь-які спроби маркувати епоху христологічних суперечок перших століть як «елінізацію» первинного християнства, віддаючи належне та підкреслюючи серйозність ставлення до новозавітних свідчень з боку древніх церковних авторів та віддаючи перевагу їм, а не їхнім обвинувачам з ліберально-богословського табору.

Доведено відсутність консолідованості, фрагментованість та розрізненість думок представників ліберального богослов'я щодо стрижневої основи християнської віри. Для А. фон Гарнака такою ключовою категорією християнства було Царство Боже як братерство вірних та батьківство Бога над спільнотою любові. Для А. Річля невід'ємним, первинним і принципово важливим теж було Царство Бога, але у поєднанні із традиційними для протестантизму сотеріологічними конструкціями. Ф. Шлейермахер у якості першооснови та незмінної сутності християнства виокремлював людське відчуття суцільної та безумовної залежності від Бога. Крім цього, у підрозділі також продемонстровано безумовну заслугу К. Барта у тому, що через його радикальний поворот у теологічних пошуках йому вдалося зібрати до купи, структурувати й з'єднати у єдину цілісну систему всі ці складові, які з різних причин було розрізнено та дезінтегровано у попередній час. Також зроблено наголос на тому, що коли К. Барт розотожнив себе із модерним богословським проектом із його ідеалом нейтрального, абстрагованого, беземоційного викладу богословських ідей, це наклало відбиток не тільки на

зміст, але й на форму та стилістику викладу думок у його творах. Відтоді богословсько-екзегетичний наратив Барта може бути названий науковою проповіддю, привабливістю та переконливістю якої для сучасників були зумовлені потужною та емоційно забарвленою керигматичною складовою.

У підрозділі 2.2 «Основні принципи неоортодоксальної герменевтики» із урахуванням соціологічних викладок П. Бергера відрефлексовано переламний момент краху ліберального богословського проекту та перехід до нових експериментальних форм богословствування. За Бергером, вільні та подекуди зухвалі інтелектуальні пригоди епохи модерну були уможливлені захищеністю буржуазного суспільства, обвал та руйнація якого привели й ліберальну теологію у глухий кут, змусивши її здати позиції перед натиском нових теологічних моделей (зокрема, діалектичної теології та неоортодоксії). На основі праць П. Бергера та Р. Соловія визначено неоортодоксію як переорієнтацію теології до її історичних та інтелектуальних витоків, як досвід перенавернення (Бергер) та підтвердження об'єктивного авторитету релігійної традиції після епохи Просвітництва, під час якого цей авторитет у значній мірі був релятивізований і послаблений.

У підрозділі також враховано, що рух неоортодоксії не став виключно європейським духовно-інтелектуальним феноменом, але вже наприкінці 30-х років проторував собі шлях до богословських кіл США. Так, праця американського методистського теолога Е. Льюїса під назвою «Віра, яку ми проголошуємо» (1939) стала першою спробою застосування європейського терміну «неоортодоксія» для ідентифікації нового богословського напрямку на північноамериканському континенті. За спостереженням С. Сайкса, починаючи саме з кінця 30-х років на богословських кафедрах американських університетів неоортодоксальна теологія та екзегеза із їхнім глобальним баченням християнства поступово стали домінуючою силою.

На думку Б. Рамма, основне істотне ядро неоортодоксальної догматики та екзегези в цілому може бути виражене тезою, згідно якої Святе Письмо може вважатись Словом Божим і одкровенням лише в непрямому сенсі: воно містить в собі свідчення про істинне одкровення. Подібний підхід цілком відповідає баченню І. Романідіса, згідно думки котрого Біблія, писання отців Церкви і рішення соборів – не одкровення саме по собі, але тексти, які говорять про одкровення. Саме одкровення переважає усі людські слова й поняття, хоча і надихає причетників божественної слави висловлювати точно і безпомилково те, що в словах і поняттях є невимовним.

У підрозділі висновується теза про те, що якщо представник ліберальної екзегетичної школи бачив за словами Писання не Слово Боже, але більш-менш яскраві свідчення про релігійний досвід авторів священних текстів та свідчення про історико-культурні особливості життя древніх народів, а ортодоксальний дослідник урівнював та ототожнював людські слова Біблії з Божим Словом, то умовний екзегет-неоортодокс у своїх герменевтичних пошуках ставить собі за мету прориватись через людські слова Біблії, доступні для помилок, щоб знайти оригінальне свідчення Слова

Божого. Таким чином, свою основну герменевтичну методику і практичну екзегетичну мету представники протестантської неоортодоксії вбачали у пошуку Божого Слова посеред людських слів. Щодо подальшої долі неоортодоксії у підрозділі виокремлено три основні причини зниження її популярності. 1. На думку П. Бергера та Д. Ферма із завершенням Другої світової війни рух неоортодоксії поступово почав втрачати свої позиції по обидва боки Атлантики через поступову стабілізацію соціально-політичної ситуації, а також через те, що він не зміг дати адекватну відповідь черговому зриву людства у хаос та терор кінця 30-х – початку 40-х років і не став інтелектуальним запобіжником від Голокосту, Хіросіми та інших трагедій. 2. Г. Уорд схильний ототожнювати неоортодоксію та протестантський фундаменталізм як антикультурні явища, спільноти спротиву, вмотивовані психологією обложеної фортеці та опозицією до сучасності. Проте, із такою думкою та таким ототожненням важко погодитися, враховуючи неабиякий внесок неоортодоксальної теології у інтелектуальне життя епохи у порівнянні із антиінтелектуалізмом протестантського фундаменталізму, спрямованого лише на охорону своїх базових принципів і такого, що виявив малу здатність до генерування нових ідей та підходів. 3. С. Альстром акцентує увагу на тому, що поступова втрата неоортодоксією своєї популярності зумовлена тим, що ця теологія та екзегеза поклала надто тонкий шар догматичного асфальту поверх тієї проблематики, яка була піднята тогочасною критичною думкою.

У підрозділі 2.3 *«Характерні особливості неоортодоксальної герменевтики К. Барта»*, на підставі висновків таких сучасних вітчизняних дослідників як С. Шевченко та Г. Ємельяненко, аналізується такий важливий аспект Бартової неоортодоксальної програми як запозичення ним концепції С. К'єркегора про «стрибок віри» як екзистенційну дію, коли людина виходить за межі раціонального і попри всі сумніви проголошує: «Я вірю», приймаючи всі богословські положення ортодоксальної традиції та перевіряючи для себе Біблію як цілісне Слово Боже і свідчення про Боже одкровення. На основі поглядів У. Луца встановлено зв'язок між екзегезою отців-засновників реформаційного руху XVI ст., до якої тяжів у своїх екзегетичних розвідках К. Барт, та відповідною традицією інтерпретації Писання отцями древньої Церкви.

Розглянуто питання щодо ставлення К. Барта до концепції *analogia entis* та запропоновані ним аналоги у вигляді ідей про *analogia relationis* (аналогія взаємин) та *analogia fidei* (аналогія віри). Враховано дискусію щодо цього питання між К. Бартом та Е. Пшиварою, котрий загалом зі схваленням ставився до теології К. Барта, проте у цьому питанні виявив незгоду. Взято до уваги, що деякі католицькі мислителі (Г. У. фон Бальтазар, В. Каспер) здійснювали спробу примирити *analogia entis* із Бартовими *analogia relationis* та *analogia fidei*, не вбачаючи між ними принципової різниці. Серед сучасних богословів певну увагу до цієї проблематики виявив Д. Харт, на думку котрого запропоновані Бартом більш «екзистенційні» альтернативні концепти (адже вони фокусують увагу на дії Бога та відповіді людини на цю

дію) не можуть вважатись богословськи надійними, оскільки не спираються на коректну онтологічну граматику. На думку сучасної дослідниці Н. Хром'як, звинувачуючи К. Барта у дуалізмі діалектичної опозиційності, Д. Харт відстоює прийнятність концепції *analogia entis* через утвердження ідеї про те, що ця аналогія не є онтологічним зрівнянням та подоланням прірви між Богом та людиною, але вона може бути сприйнята як ідея про Бога як того, хто є єдиним істинно існуючим, в той час як весь матеріальний світ має своє буття у ньому, хоч між ними й присутня нездолана дистанція та безмежна якісна відмінність. Тим самим Харт захищає концепцію *analogia entis* у якості дієвого способу здійснити переконливу апологію істинної Божої трансцендентності.

У третьому розділі «Принциповий пріоритет Святого Письма» досліджується оновлений концептуальний погляд К. Барта на Біблію як на цілісне Слово Боже і свідчення про Боже одкровення, акцентується увага на еклезійній спрямованості неоортодоксальної богословської екзегези К. Барта, а також розглядається співвідношення між вченням про богонатхненність Біблії та історико-критичною екзегезою.

У підрозділі 3.1 «Оновлений погляд К. Барта на Біблію як на Слово Боже», на підставі висновків С. Таранова, сформульовано тезу про діалектичну теологію як про концепцію, яка завдяки акценту на безкінечній відстані між Богом та людиною містить в собі не тільки грізний викривальний меседж на адресу антропоцентричного богословського лібералізму, але й пропонує потужну позитивну програму у вигляді нескінченної інтенції та безмежного шляху людини до самовдосконалення.

З'ясовано, що повернення К. Барта до сприйняття Біблії як цілісного Слова Божого варто датувати другою половиною 1915 р., коли він та його друг Е. Тернейзен почали наново досліджувати Старий і Новий Завіти. За зізнанням самого Барта, саме у цей момент біблійні тексти почали промовляти до них у зовсім інший спосіб, аніж вони очікували цього після того, як були виховані у традиціях ліберальної теології ХІХ ст.

Віднайдено зв'язок між вченням К. Барта про Слово Боже і його доктриною про Боже одкровення. Відповідно до висновків Е. Юнгеля, С. Енсмінгера, Дж. Вебстера та Д. Бінцаровського, наскільки концепція Божого одкровення та Божого буття-у-дії має у Барта не статичний, а яскраво виражений динамічний характер, настільки ж і вчення про Слово Боже характеризується активною участю Ісуса Христа як первинного Слова Божого та діючого суб'єкта у процесі пізнання людиною Біблії як записаного Слова Божого. Також у підрозділі зроблено акцент на важливості розуміння трискладової структури Бартового вчення про Слово Боже, згідно якого існує: 1) Слово Боже явлене (Ісус Христос), 2) Слово Боже записане (Святе Письмо) і 3) Слово Боже проголошене (церковне сповіщення).

На основі порівняльного аналізу текстів К. Барта, св. Ігнатія Антіохійського та св. Іренея Ліонського простежено паралель між, з одного боку, Бартовим сприйняттям старозавітних текстів, які у своєму очікуванні Спасителя у певному сенсі вважались ним свідченнями про Христа, та, з

іншого боку, типологічною екзегезою давніх отців Церкви, котрі вбачали в усіх старозавітних теофаніях явлення Сина Божого.

У підрозділі враховано висновки О. В. Ворохобова, згідно яких оновлене холістичне сприйняття Бартом Біблії як Слова живого Бога дало чималий імпульс для подальшого активного розвитку і поступового домінування саме герменевтично- і екзегетично-орієнтованих дисциплін, чия вага певний час поступово зростала пропорційно зменшенню значення систематичної теології.

У підрозділі 3.2 «*Оновлений погляд К. Барта на Біблію як на Слово Боже*» акцентовано увагу на еклезіоцентричній спрямованості богословської екзегези К. Барта, котрий вважав теологію (як догматику, так і біблійні, історичні, практичні дисципліни) такою формою духовно-інтелектуальної активності, яка, по-перше, є невіддільною від життя християнської спільноти, і, по-друге, не може асоціюватися виключно із певним привілейованим сегментом церковної спільноти – чи то з професійними теологами, чи то з пасторами, катехізаторами, місіонерами, мирянами-інтелектуалами, але належить усій Церкві. На основі залучення текстів прп. Максима Сповідника, а також думок У. Луца, Т. Стіліанопулоса, М. Брінкмана, прот. І. Брека, прот. Г. Флоровського та А. Десницького, зроблено висновок про певну ступінь близькості та спорідненості подібного підходу К. Барта до біблійної екзегези із теорією та практикою інтерпретації Святого Письма у православній та католицькій традиціях.

У підрозділі 3.3 «*Концепція богонатхненності Писання у розумінні К. Барта*» проаналізовано традиційну для протестантського богослов'я концепцію К. Барта про те, що авторитет Святого Письма базується на самому собі, а не на зовнішньому судженні людей. У відповідності до думок Ж. Кальвіна К. Барт постулює тезу про те, що фактично існуюче в Біблії самосвідчення її авторитету може бути назване свідченням Духу Святого. Для Барта є неприпустимою будь-яка проекція на богонатхненне Слово Боже будь-яких людських категорій. Він вважав неприпустимою практикою, коли, наприклад, вчені-схоласти інтерпретували Писання, використовуючи термінологію Аристотеля, а догматисти XVII ст. нав'язували Писанню основні категорії популярного на той час вчення Р. Декарта. Тому Барт наполягав на необхідності звільнити Біблію від початково чужих їй підходів та категоріальних схем. Динамізм, властивий Бартовим вченням про одкровення та про Слово Боже, в рівній мірі простежується і у питанні щодо богонатхненності Писання. Згідно Барта, богонатхненний текст повинен бути сприйнятий богонатхненним читачем. В обох випадках Барт наполягає на важливості активної благодатної дії Духу Святого. Проте варто зауважити, що подібна точка зору у великій мірі позбавляє Писання самодостатнього статусу та самостійної цінності, адже настановує на неминучий висновок щодо неповноти богонатхненності Біблії, якщо для адекватної рецепції біблійного послання є потреба у додатковому етапі у вигляді богонатхненності екзегета.

У підрозділі 3.4 «*Співвідношення вчення про богонатхненність та*

історико-критичного методу» розглянуто історичні витoki історико-критичної екзегези та поступова редукція статусу Слова Божого до одного з цілого ряду літературних свідчень про історію древніх цивілізацій (Ж. А. Турреттіні). З'ясовано, що з наукової точки зору двома найбільш проблемними та дискусійними висновками історико-критичної екзегетичної теорії та практики стали: 1) надмірна зацикленість на з'ясуванні другорядних зовнішніх обставин створення біблійних текстів (авторство, датування, адресати, мета написання); 2) настільки ж надмірне загострення уваги на гіпотетично існуючих текстах (втрачене арамейське Євангеліє, джерело Q) як можливих джерелах, що були покладені в основу фактично наявних у каноні текстів, які зі зверхнім скептицизмом сприймалися ледь не як спотворення первинних автентичних апостольських свідчень. Згідно наведених умовиводів Т. Зедінга та К. Ванхузера зроблено висновок, що при всіх зазіханнях на суцільну неупередженість та абсолютну об'єктивність подібний підхід, по факту, виявляється новою догматикою раціоналістичного, ідеалістичного або історичного богослов'я. Особливо важливо виокремити відомий концепт П. Рікера, відрефлексований у тематичній праці Д. Стівера, щодо принципової безрезультатності та безперспективності будь-яких не виправдано амбіційних зазіхань на цілковиту об'єктивність, в тому числі, з боку представників історико-критичної екзегетичної школи. У цьому сенсі для Рікера нейтральність – це міф. Будучи суб'єктами всередині реальності, ми не можемо ізолювати себе від світу, для того щоб досліджувати його у абсолютно абстрагований спосіб. Реальність містить в собі і суб'єкта, і об'єкта, котрі, в свою чергу, конституують собою саму реальність. Тому й ті зазіхання на абсолютну та беззаперечну об'єктивність, які були проголошені історико-критичним підходом до Святого Письма, можуть вважатись наївними, принаймні, з точки зору висновків філософської герменевтики ХХ ст. Але заради справедливості варто наголосити на тому, що і у другій половині ХХ ст. існувало чимало прихильників та апологетів історико-критичної екзегези, підтвердженням чому можуть слугувати наведені у підрозділі думки В. Панненберга та Ю. Ролофа.

Також у підрозділі наведено аргументи на підтвердження тієї тези, що нерідко приписуване Барту категоричне та безумовне несприйняття або ж навіть презирство по відношенню до історико-критичного методу як такого, не цілком відповідає дійсності. На думку Барта, історико-критичні дослідження мають відносну та опосередковану цінність виключно як попередні підготовчі етапи до екзегетичного процесу, але вони в жодному випадку не повинні претендувати на провідну та вирішальну роль у процесі сприйняття та осмислення Слова Божого. Подібна точка зору знаходить своє підтвердження у наведених богословських поглядах С. Кріспа, Т. Стіліанопулоса, Я. Пелікана, А. Десницького та С. Агурідеса.

У підрозділі 3.5 «Зв'язок герменевтики К. Барта з його ставленням до канону Святого Письма» виявлено ставлення К. Барта до рішень трьох помісних соборів IV ст., які, на думку Барта, мають лише формальний статус,

адже вони лише підтвердили вже наявний на той момент авторитет 27-ми новозавітних книг. У якості аргументу у підрозділі наведено заочну полеміку між Бартом з Й. Екком (т. I, ч. 2 «Церковної догматики»), де Барт недвозначно наголошує на тому, що Церква не може формувати канон, як стверджують історики, але тільки підтвердити або зміцнити його як щось, що вже було дане та сформоване. Також у підрозділі проведено паралель із М. Лютером і його ставленням до канонічного статусу деяких новозавітних книг. З'ясовано, що на відміну від Лютера, Барт жодним чином не намагається ініціювати ревізію існуючого біблійного канону і не диференціює біблійні книги за їхнім богословським статусом та ступенем їхньої значущості для Церкви.

У четвертому розділі «Принциповий пріоритет Святого Письма» на основі висновків таких дослідників як Е. Буш, Б. Рамм, К. Канцер, Т. Харт, Р. Хейз та Д. Бінцаровський підтверджено тезу про радикальний та всеохоплюючий христоцентризм (за Раммом, навіть «христомонізм») богословської екзегези Барта як найяскравішу характерну особливість його теологічної системи.

Підрозділ 4.1 «Загальна христоцентричність богослов'я К. Барта і її співвідношення із поглядами отців Церкви» містить в собі загальний огляд христоцентричного богословського світогляду К. Барта. Із урахуванням наукових висновків сучасних вітчизняних дослідників С. Таранова та Г. Ємельяненко, простежено зв'язок між твердженням Е. Канта про нездоланну віддаленість Бога від людини та категоричну неможливість будь-якого співвідношення між цими двома реальностями, та Бартовою адаптацією цієї тези до власних екзегетичних потреб періоду діалектичної теології. Приймаючи це твердження Канта у якості стартової платформи і первинної передумови, Барт теж робить особливий наголос на апофатичній тезі про те, що Бог є безкінечно якісно відмінним від усього сотвореного. Але Барт доповнює цю тезу катафатичною антитезою про те, що безкінечно далекий Бог прийшов до людей і відкрився їм, став досяжним і пізнаним в Ісусі Христі. Відповідно, у підрозділі виявлено, що радикальний христоцентризм є не тільки первинним епістемологічним засновком для неоортодоксальної екзегези Барта, але й може вважатися органічним синтезом, виведеним із наведених вище тези та антитези.

Підрозділ 4.2 «Христоцентричність екзегези К. Барта в деяких розділах його богослов'я» присвячено впливу христоцентричної герменевтичної парадигми на такі напрямки Бартової теології як космологія, антропологія, амартологія, еклезіологія та маріологія. На підставі досліджень Й. Л. Громадки, Т. Торранса, Дж. Вебстера, Т. Харта, Е. Даллеса, архім. К. Говоруна, Д. Бінцаровського та О. Ворохобова з'ясовано та доведено наступні положення: 1) антропологія та амартологія Барта вкорінені у його інтерпретації людини як того, хто може пізнати свою істинну сутність виключно через призму пізнання істинної Людини – Ісуса Христа; 2) згідно Барта, пізнання гріха та «нікчемного» також неможливе у стані суцільної абстрагованості від особистості Ісуса Христа та без усвідомлення його

святості; важливим та справедливим видається судження О. Ворохобова, згідно якого Барт сприймав антропологію лише у якості не самостійної, але другорядної та допоміжної доктрини, рамочної гносео-антропологічної схеми для більш глибоких розвідок у інших доктринальних питаннях; 3) У царині еклезіології христоцентрична зосередженість Барта явила себе у ідеї про те, що Церква не повинна намагатися поневолювати та зазіхати на владу над Словом Божим записаним (Біблія), яке є свідченням про Слово Боже втілене (Ісуса Христа), але вона повинна пам'ятати про свою підвладність і підсудність Слову Божому у найпершому сенсі – Ісусу Христу (1 Пет. 4:17); 4) Для Барта концепція непорочного зачаття є надважливою для підкреслення незаплямованості сотеріологічної Божої справи будь-якими зусиллями з боку людини; проте він чітко наголошував на неприйнятності тієї надмірно акцентованої пошани та розвиненої маріології, яка має місце у богослужбовій практиці католицизму. Роль і велич Марії, згідно доктрини Барта, полягає саме у її непідкресленості, у її вмінні знаходитись у тіні свого сина, відповідно, і маріологія у світогляді Барта має певну легітимність, але теж виключно як допоміжна, другорядна, факультативна доктрина по відношенню до христології.

У п'ятому розділі **«Рецепція неоортодоксальної богословської екзегези Карла Барта і її значення для сучасного богослов'я»** йдеться про етапи сприйняття напрацювань неоортодоксальної богословської екзегези К. Барта у західному науковому світі, а також про те, якими є перспективи подальших наукових досліджень Бартової творчої спадщини у світських та конфесійних навчальних закладах, та яким є її значення як для Церкви, так і для Університету.

У підрозділі **5.1 «Вплив богослов'я К. Барта на англомовний богословський світ»** на основі даних, наведених С. Сайксом, С. Альстромом, Л. Джусанні та В. Хортоном, здійснено аналіз процесу рецепції неоортодоксальної теології Карла Барта у Великій Британії та США за часів його життя та протягом подальшого періоду. Виявлено, що на початках сприйняття Барта та його теологічних поглядів у Великій Британії було більш ніж обережним. З'ясовано, що основною причиною цього слід вважати насторожене ставлення англійських теологів до німецькомовного богословського простору на фоні деструктивних наслідків Першої світової війни, які з самого початку у великій мірі були інспіровані, інтелектуально обґрунтовані та виправдані провідними німецькими богословами. Натомість Сполучені Штати Америки, які не відчували на собі у такій мірі нищівних наслідків Першої світової війни, зберегли набагато більшу прихильність та здатність до рецепції німецькомовних теологічних пошуків післявоєнного періоду, але із урахуванням їхньої адаптації до соціо-культурного контексту північноамериканського континенту. Виявлено, що американізована версія неоортодоксії не була простою калькою та копіюванням богословських концептів європейського неоортодоксального руху. Якщо Барт наголошував на принциповій якісній відмінності між Богом та творінням, то американській богословській культурі було не просто повністю асимілювати

подібні ідеї, адже її представники наполегливо шукали будь-які точки дотику між двома крайніми полюсами, між природнім і трансцендентним.

У підрозділі 5.2 «Значення теології К. Барта для сучасної Церкви та богословських шкіл» йдеться про специфіку здійснення богословських досліджень у царині догматики, герменевтики та біблійної екзегези у сучасних світських та конфесійних навчальних закладах, а також про перспективу майбутніх наукових пошуків та досліджень неоортодоксального руху та богословської системи К. Барта у контексті постмодерного дискурсу, який характеризується множинністю герменевтичних підходів, плюральністю інтерпретацій та відносністю авторитетів, категорій і понять. У контексті Бартового підходу до біблійної екзегези у підрозділі розглянуто питання про необхідність апробації будь-яких сучасних інтелектуальних розвідок щодо їхньої відповідності до вимог та потреб Церкви, а також зроблено наголос на потужному екуменічному та місіональному потенціалі неоортодоксальної богословської системи К. Барта.

ВИСНОВКИ

Здійснений в рамках дисертаційного дослідження комплексний аналіз неоортодоксальної богословської екзегези Карла Барта у контексті соціально-політичних викликів епохи та домінуючих на той час інтелектуальних парадигм, дозволив сформулювати наступні висновки.

З'ясовано, що основним і вирішальним рушійним фактором у формуванні неоортодоксальної богословської концепції К. Барта стали соціально-політичні потрясіння початку ХХ ст. та намагання з боку його колишніх вчителів сконструювати інтелектуальну апологію мілітаристської політики кайзера Вільгельма II. Важливим фактором стало усвідомлення Бартом спорідненості та органічної спадковості між «природною теологією» та богословським виправданням націонал-соціалістичної ідеології. Не менш значущою складовою виявилася очевидна для Барта беззмістовність та безперспективність напрацювань ліберальної теології та історико-критичної екзегези для безпосередньої практичної пастирської та проповідницької діяльності.

Доведено й продемонстровано сутнісну єдність та взаємозв'язок між догматикою, герменевтикою та екзегезою у концептуальному богословському доробку К. Барта. При цьому виявлено, що безумовним та беззаперечним пріоритетом неоортодоксальної богословської екзегези Барта було не дослідження абстрактних та умоглядних герменевтичних моделей, не абстрактне теоретизування над принципами підходу до інтерпретації Біблії, а сама фактична екзегеза Святого Письма, яка, на його думку, у богословському середовищі повинна бути інтегральною дисципліною та єдиним, виключним, незамінним засновком для будь-яких теологічних досліджень.

Вперше здійснено компаративний аналіз ставлення до ліберальної теології з боку К. Барта та П. Тілліха, котрий випрацював цілісну систему філософсько-апологетичного інструментарію на користь теоретичної

можливості органічного поєднання християнства із раціональним дискурсом епохи модерну та екзистенціальною філософією початку ХХ ст. На відміну від радикального несприйняття засновків та висновків ліберального богослов'я ХІХ ст. з боку К. Барта, П. Тілліх вважав будь-які надмірні атаки на модерну концепцію автономності людини як на бунт проти Бога некоректними. Тілліх інтерпретує модерне розуміння автономності людини як усвідомлення нею своєї благості як Божого творіння на протигагу гетерономності, яку він розуміє як скерованість іншими, суто зовнішніми авторитетами, що є супротивними створеній Богом людській благості.

У своєму ставленні до історико-критичної екзегези К. Барт не був її затятим критиком, але послідовним прихильником обережного сприйняття (але не абсолютизації) результатів історико-критичного тлумачення біблійного тексту. Згідно Барта, часова, культурна та цивілізаційна відстань між часом створення священних текстів та часом, у якому живе їхній дослідник, не має принципового значення. Безперечно перевагу Барт надавав древньому вченню про богонатхненність Біблії, але при цьому він також визнавав певну обмежену ступінь значущості за історико-критичною методою, наполягаючи на її вторинності та важливості створення нею лише теоретичної інтелектуальної платформи, початкових контекстуальних засновків для подальшої практичної екзегези. Не ігноруючи важливості розкриття історико-культурного контексту створення біблійних текстів для їхньої адекватної інтерпретації (на чому наполягали В. Панненберг та Ю. Ролоф), варто погодитись із К. Бартом, а також із деякими православними дослідниками (Т. Стіліанопулос, С. Агурідес, прот. О. Ємельянов) у тому, що історико-критичний метод може бути сприйнятий та інтегрований у процес біблійної екзегези, але не у якості привілейованої методи, а виключно на правах факультативного та допоміжного підготовчого етапу до безпосередньої екзегези та фактичного розуміння Божого Слова.

Із залученням думок Е. Бруннера, Й. Л. Громадки, Е. Пшивари, Г. У. фон Бальтазара, В. Каспера та Д. Харта здійснено аналіз питання щодо ставлення К. Барта до природного богослов'я та концепції *analogia entis*. З'ясовано, що Й. Громадка у своєму ґрунтовному аналізі цієї полеміки із помітною прихильністю звертає увагу на більш виважений підхід Бруннера, а також наголошує на тому, що надмірно дуалістичний та майже маніхейський погляд Барта на концепт природного богослов'я може бути співвіднесений із ерессю флаціанізму, згідно якої образ Божий у людині тотально знищений, що не відповідає ані протестантській ортодоксії, ані древньоцерковній доктрині. На думку Д. Харта, запропоновані Бартом альтернативні концепції *analogia relationis* та *analogia fidei*, які в минулому дебатувались Е. Пшиварою, за своєю суттю є сумнівним богословським компромісом, що позбавлений надійної онтологічної граматички та міцного теоретичного підґрунтя. Проте, згідно висновків Г. У. фон Бальтазара та В. Каспера, між запропонованими Бартом концептами та *analogia entis* немає принципової різниці і всі вони цілком можуть вважатися адекватним вираженням традиційного церковного вчення.

Акцентовано увагу не тільки на христоцентричній, але й на потужній еклезіоцентричній орієнтації біблійної екзегези К. Барта. Наполягання Барта на необхідності тлумачення Слова Божого у Церкві, його наголос на тому, що християнська спільнота є істинним «герменевтичним суб'єктом», котрий володіє надійним «слуховим апаратом», наочно демонструє прагнення Барта бути почутим не тільки у академічних та університетських колах, але й у Церкві Христовій, слугування якій було його якщо не єдиною, то первинною і пріоритетною метою. Чітко наголошений Бартом спільнотний вимір біблійної екзегези делегітимізує будь-які зазіхання на безумовну неупередженість та неспростовну об'єктивність тієї екзегези, яка здійснюється окремими дослідниками без урахування історичного досвіду Церкви у цій царині.

Неоортодоксальна богословська екзегеза К. Барта та її подальше дослідження як у світських, так і у конфесійних навчальних закладах має великий науковий потенціал для дослідників з огляду на всеохоплюючий та універсальний характер Бартової теології, де у органічному полілозі комунікують як древні отці Церкви та середньовічні схоласти, так і плеяда протестантських богословів від XVI до XX століть, а також найвпливовіші представники філософської думки. При цьому немалозначущим нюансом є те, що у сучасному богословському світі, де подекуди панує релятивізм, фрагментація та догматична індиферентність (чи то навіть радикальний адогматизм), чітко структурована, цілісна, концептуальна богословська система, запропонована Бартом, може стати міцною основою та орієнтиром для багатьох дослідників. Сформульована Бартом богословська програма може стати надійним фундаментом для побудови цілісного світогляду та міцним засновком для будь-яких потенційних наукових досліджень, інтелектуальних пошуків в царині догматики та біблійної герменевтики, а також для інтенсифікації екуменічних процесів та місіонерського служіння Церкви в сучасному постмодерному контексті.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Шиманович А. О. Вплив соціально-політичних факторів на неоортодоксальну теологію Карла Барта / А. О. Шиманович // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К. : “Видавництво “Гілея”, 2019. – Вип. 147. – С. 177–181.
2. Шиманович А. О. Взаємозв'язок між догматичним богослов'ям та герменевтикою у працях Карла Барта / А. О. Шиманович // Практична філософія. – 2020. – № 1 (75). – С. 210–214.
3. Шиманович А. О. Історико-критична біблійна екзегеза з перспективи богослов'я XX та XXI століть / А. О. Шиманович // Освітній дискурс: збірник наукових праць / Голов. ред. О. П. Кивлюк. – Київ: ТОВ «Науково-інформаційне агентство «Наука-технології-інформація», 2020. – Випуск 20 (2). – С. 78-90.

4. Шиманович А. О. Роль та значущість праць Карла Барта для протестантського богослов'я XX ст. / А. О. Шиманович // Українське релігієзнавство. – Київ, 2020. – № 90. – С. 105-123.

5. Шиманович А. О. Протестантська неоортодоксія: витoki, суть та вплив / А.О. Шиманович // Мультиверсум. – Київ, 2020. – Випуск 1 (171). Том 1. – С. 108-120.

Статті в іноземних наукових фахових виданнях:

6. Шиманович А. О. Радикальний христоцентризм богословської екзегези Карла Барта / А. О. Шиманович // *Evropský filozofický a historický diskurz*. – Praha, 2020. – Volume 6, Issue 1. – С. 177–185.

Статті в інших наукових збірниках:

7. Шиманович А. О. Біблія для Церкви: еклезіяльна спрямованість екзегези Карла Барта. / А. О. Шиманович // Тридцята наукова сесія Осередку наукового товариства ім. Шевченка у Черкасах: Матеріали доповідей на засіданнях секцій і комісій / За ред. В.В.Масненка. – Черкаси : Осередок НТШ у Черкасах, 2020. – С. 149-154.

АНОТАЦІЯ

Шиманович А. О. Богословська екзегетика Карла Барта. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2021.

Вперше у вітчизняній теології здійснено цілісний аналіз принципів неоортодоксальної богословської екзегези К. Барта у контексті усієї сукупності факторів впливу на формування його богословської методології. На підставі детального аналізу англomовних джерел, присвячених богословській екзегезі К. Барта, з'ясовано і уточнено його роль як ключової постаті у християнському богослов'ї XX ст., а також розкрито сукупність аргументів на користь сприйняття його фундаментального богословського доробку як одного з найбільш впливових та знакових явищ в історії християнського богослов'я загалом, наряду із Оригіном, блаж. Августином, Фоною Аквінським, Мартіном Лютером, Фрідріхом Шлейєрмахером та іншими.

З'ясовано, що надважливе значення для розуміння принципів неоортодоксальної біблійної екзегези К. Барта має його спростування та деконструкція напрацювань ліберальної теології із її спробами адаптувати християнство до раціонального модерного дискурсу, вийнявши з нього догматичне осердя у вигляді ключових христологічних та тріадологічних доктрин, що вкорінені у концепції Божого одкровення, та абсолютизувавши історико-критичний підхід до Біблії як однієї з багатьох інших, рівних за ступенем значущості літературних пам'яток давнини. Будучи вихований такими вчителями як В. Герман, А. Юліхер та А. фон Гарнак, Барт присвятив

свою подальшу багаторічну богословську працю доведенню непрактичності та непридатності до потреб Церкви антикеригматичної сутності ліберальної теології своїх вчителів. Доведено, що розгортання ліберального богословського проекту було зумовлене та уможливлене безпечним життям буржуазного світу ХІХ ст., і що суспільно-політичний крах у вигляді Першої світової війни та її наслідків поклав край оптимістичним сподіванням антропоцентричного ліберального богослов'я. Проведено наочну паралель та аналогію, а також продемонстровано певну ступінь спорідненості між, з одного боку, оновленим сприйняттям К. Бартом Біблії як цілісного Слова Божого і концептуального свідчення про Боже одкровення (не позбавленого людського фактору), та, з іншого боку, традиційним святоотцівським сприйняттям священних текстів у халкідонському ключі – як органічного поєднання Божої та людської складових, жодна з яких не витісняється іншою і не втрачає повноти своєї присутності.

У дисертації також доведено, що К. Барт реконструював та реінтегрував у протестантське богословське середовище древню ортодоксальну традицію сприйняття біблійних текстів в дусі радикального христоцентризму, яка була притаманна як древнім отцям Церкви перших століть, так і отцям-засновникам протестантської реформації ХVІ ст. Виявлено, що інтерпретація Бартом біблійних текстів як цілісного христоцентричного метанаративу знайшла відбиток на всіх без виключення окремих царинах його богословської системи – антропології, маріології, амартології, космології та еклезіології.

Загальні висновки та твердження, обґрунтовані у дисертаційному дослідженні, можуть бути корисними для (1) подолання фрагментації та дезінтеграції, що подекуди мають місце у богословському академічному середовищі у контексті домінуючої постмодерної парадигми, (2) побудови спільного та взаємоприйняттого богословського базису для перспективного міжконфесійного діалогу, а також (3) укріплення концептуальних бібліо- та христоцентричних теорій та практик як у теоретичних богословських розвідках, так і у житті Церкви.

Результати даної дисертаційної роботи можуть бути використані у якості засновку для подальших наукових досліджень у царині теології, герменевтики, біблійної екзегези, філософії, релігієзнавства та історії розвитку богословської думки у ХІХ-ХХ століттях.

Ключові слова: теологія Барта, ліберальне богослов'я, богословська екзегеза, церковна догматика, герменевтика, неоортодоксія, христоцентризм.

АННОТАЦІЯ

Шиманович А. А. Богословская экзегетика Карла Барта. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.14 – богословие. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2021.

Впервые в отечественной теологии произведен концептуальный анализ неоортодоксальной богословской экзегезы К. Барта в контексте всей совокупности факторов влияния на формирование его богословской методологии. На основании детального анализа англоязычных источников, посвященных богословской экзегезе К. Барта, выяснена и уточнена его роль как ключевой фигуры в христианском богословии XX в., а также раскрыта совокупность аргументов в пользу восприятия его фундаментального богословского наследия как одного из наиболее влиятельных и знаковых явлений в истории христианского богословия, наряду с Оригеном, блаж. Августином, блаж. Августином, Фомой Аквинским, Мартином Лютером и Фридрихом Шлейермахером.

Выяснено, что чрезвычайно важное значение для понимания принципов неоортодоксальной библейской экзегезы К. Барта имеет его опровержение и деконструкция наработок либеральной теологии с ее попытками адаптировать христианство к современному дискурсу, лишив его догматической основы в виде ключевых христологических и триадологических доктрин, которые укоренены в концепции Божьего откровения, и абсолютизирував историко-критический подход к Библии как к одной из многих других, равных по степени значимости литературных памятков древности. Будучи воспитан такими учителями как В. Герман, А. Юлихер и А. фон Гарнак, Барт посвятил свою дальнейшую многолетнюю богословскую работу формулировке доказательств непрактичности и неприспособленности к потребностям Церкви антикеригматической сущности либеральной теологии своих учителей. Доказано, что разворачивание либерального богословского проекта стало возможным и было обусловлено безопасной жизнью буржуазного мира XIX ст., и что общественно-политический крах в виде Первой мировой войны и ее последствий положил конец оптимистическим ожиданиям антропоцентричного либерального богословия. Проведена наглядная параллель и аналогия, а также продемонстрирована определенная степень родства между, с одной стороны, обновленным восприятием Бартом Библии как целостного Слова Божьего и концептуального свидетеля Божьего откровения (не лишеного присутствия человеческого фактора), и, с другой стороны, традиционным святоотеческим восприятием священных текстов в халкидонском ключе – как органичного сочетания Божьей и человеческой составляющих, каждая из которых не вытесняется другой и не утрачивает полноты своего присутствия.

В диссертации также доказано, что К. Барт реконструировал и реинтегрировал в протестантскую богословскую среду древнюю ортодоксальную традицию восприятия библейских текстов в духе радикального христоцентризма, которая была свойственна как древним отцам Церкви, так и отцам-основателям протестантской реформации XVI ст. Выявлено, что интерпретация Бартом библейских текстов как целостного христоцентричного метанарратива нашла свое отображение во всех без исключения отдельных сферах его богословской системы – антропологии,

мариологии, амартологии, космологии и экклезиологии.

Общие выводы и утверждения, обоснованные в диссертационном исследовании, могут быть полезными для (1) преодоления фрагментации и дезинтеграции, которые нередко имеют место в богословской университетско-академической среде в контексте доминирующей постмодернистской парадигмы, (2) построения общего совместного и взаимоприемлемого богословского базиса для перспективного межконфессионального экуменического диалога, а также (3) укрепления концептуальных библио- и христоцентричных теорий и практик как в теоретических богословских исследованиях, так и в жизни Церкви.

Результаты данной диссертационной работы могут быть использованы в качестве основы для дальнейших научных исследований в сфере теологии, герменевтики, библейской экзегезы, философии, религиоведения и истории развития христианской богословской мысли в XIX-XX столетиях.

Ключевые слова: теология Барта, либеральное богословие, богословская экзегеза, церковная догматика, герменевтика, неоортодоксия, христоцентризм.

SUMMARY

Shymanovych A. O. Karl Barth's theological exegesis. – The manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Philosophical Studies, Specialty 09.00.14 – Theology. – National Pedagogical Dragomanov University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2021.

For the first time in Ukrainian theological studies the holistic analysis of Karl Barth's main works was made in the context of the whole set of factors that had made an impact on formation of his theological methodology. On the basis of a detailed analysis of English sources the role of Karl Barth as a key figure in the christian theology of the 20th century was examined and clarified. The research also reveals the complex of arguments in favor of perception of Barth's fundamental heritage as one of the most influential and iconic phenomena in the whole history of christian theology along with Origen, Augustine, Thomas Aquinas, Martin Luther, Friedrich Schleiermacher and others.

It was found out that for the proper understanding of his theological system it is necessary to realize the significance of Barth's refutation and deconstruction of the liberal theology's attempts to adapt Christianity to the rational discourse of Enlightenment Era, to take out its dogmatic core (doctrines of Christology and Triadology) based on the concept of God's revelation, as well as to absolutize historical critical exegesis of the Bible on the same level with all other literature from Classical Antiquity. Having been taught by Wilhelm Hermann, Adolf Jülicher and Adolf von Harnack, Barth dedicated the rest of his academic career to prove the total impracticality and unsuitability of liberal theology's anti-kerygmatic essence for the practical needs of the Church. It was proved that the fact that the liberal theology's project was determined and made possible by a safe life of the 19th century bourgeois world. That's why the socio-political disaster caused by the World War I put an end to the liberal theology's optimistic

expectations. Also the analogy is drawn between, on the one hand, Barth's renewed perception of the Bible as a holistic God's Word and a conceptual witness to God's revelation (containing the human factor), and, on the other hand, traditional perception of sacred texts used by Church fathers in a Chalcedonian way – as an organic combination and unity of God's and human components, while each of them is not supplanted by the other and doesn't lose the fullness of its presence.

In the dissertation it is proved that Karl Barth reconstructed, renewed and reintegrated into protestant theological sphere of the 20th century the ancient orthodox tradition of interpreting the biblical text in the spirit of a radical Christocentric perception which had been characteristic of the ancient Church fathers as well as the founders of 16th century protestant reformation. It is revealed that Barth's interpretation of biblical texts as a holistic Christocentric metanarrative found an imprint on all, without exception, individual fields of his theological system such as anthropology, Mariology, amartology, cosmology and ecclesiology.

The general conclusions and statements substantiated in the dissertation research can be useful and help (1) to overcome the fragmentation and disintegration which nowadays here and there take place in the theological field in the context of a dominant postmodern paradigm, (2) to facilitate the construction of common and mutually acceptable basis for the further interconfessional dialogue and (3) to help to consolidate and strengthen the conceptual Bibliocentric and Christocentric theories and practices either in academic theological studies, or in the whole life of the Church.

The results of this dissertation can be used as a foundation for further researches in the fields of theology, hermeneutics, biblical exegesis, philosophy, religious studies and the history of christian doctrine in the 19th and 20th centuries.

Key words: Barth's theology, liberal theology, theological exegesis, church dogmatics, hermeneutics, neo-orthodoxy, Christocentric theology.